

Solkana oziroma Nove Gorice ugovarjajo goriški gledališki listi, kjer beremo, da je bila premiera Kralja na Betajnovi, »20. febr. 1970 v dvorani gledališča v Solkanu« (GL 1969/70), da je bila »premiera v gledališki hiši v Solkanu« (uprizoritve 17. dec 1970 in 15. apr. 1971) in še v času neposredno pred sklepno redakcijo SGL, da je bilo v sezoni 1970/71 »v Solkanu uprizorjenih 71 predstav« (GL 1971/72, št. 14). Menda je pričevanj za Solkan dovolj in je pravdanje o uporabljanju krajevnega imena brezpredmetno.

Vrednost kritike, ki jo je Z. J. posvetil SGL, je malenkostna; površnosti, napačno branje J. Koruze, skrivljena sklepanja in nevzdržne trditve daleč prekrijejo tistih nekaj misli, o katerih bi bilo mogoče razpravljati.

Viktor Smolej

Filozofska fakulteta, Ljubljana

STAROČESKÝ SLOVNÍK*

Leta 1968 je ČSAV začela izdajati slovar stare češčine. Ker je le-ta po eni strani nadaljevanje staročeskega slovarja, katerega prvi del (od A—J) je leta 1905 izdal Jan Gebauer in drugega (od K—N) leta 1916 njegov učenec E. Smetánka, je treba pozdraviti odločitev, da bodo obdelali najprej gesla, ki se začenjajo s črkami od N—Ž,¹ nato pa še enkrat gesla s črkami od A—N.

Gebauerjev slovar stare češčine je bil prvi te vrste pri Slovanih. Slovarja I. I. Sreznjevskega Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka (I—III, 1895—1912), ki je sicer močno vplival na rusko in sploh slovansko filologijo, namreč ne moremo šteti popolnoma za slovar stare ruščine, ker zajema tudi gradivo iz neruskih, tj. južno- in zahodnoslovanskih spomenikov. Misel na slovar stare poljščine, tj. na slovar enakega tipa, kot je Gebauerjev, se je porodila sicer že leta 1873 na prvem sestanku filološkega odseka Akademije Umiejętności, a so poskusni zvezek in prve knjige zaradi vseh mogočih neugodnih okoliščin izšli šele po drugi svetovni vojni. Že leta 1880 je pri JAZU v Zagrebu izšel prvi del Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika (izhaja še danes), ki pa je zasnovan kot tezavrus. Zbral naj bi vse dostopno besedno gradivo v vertikalni in horizontalni črti, tj. staro in sodobno, iz knjižnega jezika in narečij; podobno je bil mišljen tudi Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar I—II (izšel 1894, 1895), le da je dvojezičen in manj obsežen.

Da bi dobili vsaj približno podobo o tem, kaj pravzaprav novi staročeski slovar pomeni za češko in slovansko leksikografijo, ga bom skušala v nekaterih točkah primerjati z Gebauerjevim in mimogrede tudi s sedaj izhajajočima staropoljskim² in staroruskim.³

Pri primerjavi sta kot nebitvena izločena različno število upoštevanih spomenikov, ker se njihovo število z odpiranjem arhivov oz. drugačnimi

* 1—4 (1968, 1970, 1971, 1972), Československá akademie věd, Ústav pro jazyk český

¹ Začasno sta izšla leta 1970 nespremenjena prva dva dela.

² Slovník staropoljski, I—II (od. 1953/55 d.).

³ Slovarь drevnerusskogo jazyka XI—XIV. v. Vvedenie, instrukcija, spisok istočnikov, probnye stat'i, Moskva 1966.

najdbami povečuje in ker je za posamezne jezike različna (na samo oblikovanje slovarja pa ne vpliva) ter organizacija dela: Gebauer je delal sam, danes dela skupina delavcev, čeprav ne vselej istih.

S čisto leksikografskega stališča Gebauerjevemu slovarju še danes priznavajo visoko raven. Opiral se je na lastne skrbne izpise iz spomenikov med 13. in 15. stol.; na to obdobje se je omejil tudi novi staročeški slovar. Geselske besede so podane v fonetičnem zapisu stanja iz 13. stol., ne pa v zgodovinsko izpričanem zapisu (npr. *asi* = *afy*, *affy*, *afi*, *affi*, I, str. 19; *jeden -dna -dno* = *gedno*, *giednoho* itd.), v katerem so podani primeri v geselskem članku. Sledijo podatki o pripadnosti besedni vrsti, spolu, pregibnostnem tipu, trajanju dejanja, tipičnih rekcijah (tj. slovničnih lastnostih besede) ter o tipičnih besednih zvezah ipd. Večino teh lastnosti je ohranil tudi novi staročeški slovar.

Po mojem mnenju je temeljni razloček med slovarjema naslednji: Gebauer je pripadal generaciji jezikoslovcev, ki je slovar pojmovala kot možno sredstvo za ugotavljanje zgodovinskega razvoja slovničnih oblik,⁴ zato ni čudno, da je vanj zajel veliko slovničnih podatkov (fonetiko, morfologijo, ponekod upošteva celo besedotvorje, pozoren je na izposojenke iz tistega časa). Temu hotenju pa je podredil tudi celotno sestavo slovarja. Pri novem staročeškem slovarju je to postranska naloga, v ospredju pa je rekonstrukcija besednega sestava staročeškega obdobja. Hkrati je čutiti tudi prizadevanje po osamosvojitvi leksikologije oz. leksikografije kot posebne vede. Zato so vsa novejša tovrstna leksikografska prizadevanja usmerjena ne le k sestavljanju slovarjev, ampak vzporedno k oblikovanju načel oz. teorije o sestavljanju zgodovinskih slovarjev, ki je seveda le del teorije o sestavljanju slovarjev sploh. Glavni problem je, kako podati gradivo, razvrščeno po abecednem redu in iztrgano iz svojih naravnih sobesedil, da ostane razvidnih čim več lastnosti. Ob tem se je češka šola precej naslonila na izkušnje pri sestavljanju slovarjev knjižnega jezika.

Slovarja se med seboj ločita že po zunanem videzu geselskih člankov. Novi staročeški slovar ima pomene oštevilčene ali opremljene celo s črkami, če je pomenska plat leksema zelo razvejana. Na koncu večine geselskih člankov so v petitu dodana pojasnila in komentarji.

Razlike so tudi v obsegu zajetega gradiva. Gebauer je poleg občnih imen upošteval tudi vse vrste lastnih imen (celo nedomača kot *Budišin*, I, str. 113; *Burgundie*, I, str. 118 itd.), vendar ne vseh, kar jih je bilo izpričanih, temveč le tista, ki so bila videti uporabna zaradi fonetične, morfološke, besedotvorne, pomenske ali kake druge posebnosti za zgodovino češkega jezika. Novi staročeški slovar načelno ne sprejema lastnih imen, ne izogiba pa se jim predvsem takrat, kadar pomagajo pri rekonstrukciji sicer neizpričanega občnega imena (npr. *Navraskač* »osebno ime« k **navraskati* in **navraskati* prim. *Navraskač*, 3, str. 344 ipd.). V tem se ujema s staropoljskim in staroruskim slovarjem.

Novi staročeški slovar se loči od Gebauerjevega tudi po tem, da nima niti etimologij niti primerjav iz drugih slovanskih jezikov, ker te prikazujejo

⁴ Gebauerjev slovar je bil prvotno zamišljen kot sestavni del češke zgodovinske slovnice.

etimološki slovarji, ima pa citirano literaturo, kjer je v katerikoli zvezi že kaj napisano o določenih besedi, njenem delu ali pomenu (**nástorný*, 3, str. 292; *nádcha*, 1, str. 47 itd.).

Med zelo važne razločke sodi tudi doslednost vrednotenja besednega gradiva s stilističnimi kvalifikatorji (npr. *nabodeničko*, 1, str. 17 — gramatično; *návratek*, 3, str. 344 — juridično; *nábožně*, 1, str. 19 — teološko itd.); ta poteza je značilna za sestavo sinhronih slovarjev. Deloma jo je poznal že Gebauer, a jo pri njem srečamo redko in nedosledno (npr. *apostol/apoštoł*, dial. /ektično/ *japostol/japoštoł*, 1, str. 15).

Kot posebno prednost novega staročeskega slovarja, ki kaže, da slovar ni le pripomoček pri branju zgodovinskih besedil, je treba poudariti tudi opozarjanje na staročeske (delne) sinonime, s katerimi se prevaja določena latinska beseda (npr. *nechvalný* s pomenom »neslavný, neznaný slávy«, za lat. *inglorius* staročesko tudi *bezslavný, ohyžd'enyj*, 4, str. 489 itd.). Tega doslej ni vpeljal noben drug slovanski slovar te vrste.

Obstajajo pa tudi razlike, ki jim ne morem najti pravega pomena. Tako npr. Gebauer pri glagolu podaja za sedanjške oblike 1. in 2. os. edn., medtem ko novi slovar podaja 1. in 3. os. Tako ima tudi poskusni zvezek staroruskega slovarja, medtem ko staropoljski slovar na začetku geselskega članka poda vse paradigmatske oblike določene besede, izpričane v tekstih.

Strukturalno obravnavanje besedišča se kaže v ugotavljanju neorganskih neologizmov (zaznamujejo jih s poševnim križcem), izpričanih le v po enem spomeniku. Bilo bi koristno ugotoviti neologizme za določeno dobo na sploh, všteti kalke po različnih jezikih. Oblikovalci slovarja so upoštevali, da zapisane besede še niso vse, ki so obstajale. Lotili so se rekonstrukcije »osnovnih«
leksemov (podobno kot iz lastnih imen) iz izpeljanih, npr. zaradi *nabodenie*, 1, str. 17, je gotovo obstajal glagol +*nabósti-bodu-bode*; zaradi *naznámenie*, 3, str. 367, pa glagol +*naznámiti* itd. Nobene pravice nimamo, da tako rekonstrukcijo domnevamo za čisto določeno obdobje, ko morda niti ni več živela, ampak jo moramo obravnavati kot možno sestavino besednjaka.

Kot pomanjkljivost slovarja je treba obravnavati tudi zanemarjanje pogostnosti rabe posamezne besede v posameznih obdobjih znotraj raziskovanega časa in znotraj raznih besedil. Le s pogostnostjo rabe bi lahko prikazali živost ali celo modnost kake besede.

Pri sestavi slovarja je eno osrednjih vprašanj izbira geselskih besed. Sestavljalci slovarjev rešujejo ta zapleteni problem različno. Geselska beseda je lahko vsaka beseda, ne glede na pripadnost besedni vrsti in mesto v paradigmatici. Najpomembnejše je izbrana načela čim bolj dosledno izpeljati, slovar pa opremiti z ustreznimi kazalkami, ki kažejo npr. obseg besedne družine, osnovne besede besedne družine, ki imajo samostojne geselske članke, opozarjajo na besedotvorne posebnosti ipd. V novem staročeskem slovarju stoji za geselsko besedo opozorila na etimološko sorodne in pomensko združljive lekseme, ne pa tudi na etimološko sorodne, a pomensko nekoliko odmaknjene, npr. *načítati sě k načítati*, pf. *načísti*, 1, str. 29. To pomanjkljivost lahko zanemarimo, ker gre navsezadnje za sinhroni prikaz staročeskega besedišča; slabše je, da slovar npr. ne kaže, s koliko in katerimi predponami se kaka podstava povezuje, temveč je posamezne oblike treba iskati pod različnimi gesli ipd.

Če na kratko povzamem svoje vtise o novem staročeškem slovarju, moram reči, da je to tehten prispevek k slovanski leksikografiji prav zaradi načrtnega poudarjanja zvez med posameznimi leksemi in celotnim jezikovnim sestavom. V upoštevanju in obravnavanju oblikoslovnih dejstev med staročeškim, staropoljskim in staroruskim slovarjem ni bistvenih razločkov. Ob tem naj mimogrede omenim, da je staropoljski slovar v posebnem odstavku geselskega članka prikazal vso izpričano paradigmatico. Za razliko od staropoljskega in staroruskega slovarja pa je novi staročeški dosegel pomemben napredek s stilističnim vrednotenjem besed, ugotavljanjem neorganskih kalkov, poskusi rekonstrukcij (četudi z že omenjenimi omejitvami), upoštevanjem staročeške sinonimike za določeno tujo, predvsem latinsko besedo ipd. Ob pripravah slovenskega zgodovinskega slovarja se nam staročeški kar ponuja za zgled, ki bi ga lahko v marsičem posnemali, seveda ne mehanično.

Alenka Šivic-Dular,
Filozofska fakulteta, Ljubljana

HARMANNOV NEMSKO-SLOVENSKI SLOVAR

Jezikoslovnega sestanka devetih duhovnikov »ex ordne Levi«, ki ga je za dne 30. novembra 1803 z oblastnim dovoljenjem sklical k Sv. Urbanu pri Ptuju (danes Desternik) razsvetljenec in preroditelj Ivan Narat (1777—1806), kaplan mestne župnije v Mariboru, se je udeležil tudi Gašpar Harmann (1777—1834), takrat kaplan v Selnici ob Dravi. Izmed jezikoslovnih del, ki so jih na sestanku prevzeli za nalogo posamezni udeleženci in ki so morala biti napisana do septembra 1804, se je ohranil v Primčevem prepisu le del Naratove slovnice, v izvorniku pa po spletu več naključij edino Harmannova prispevka za nameravani nemško-slovenski slovar.

Harmannovi slovarski zapisi (NUK Ms 361 II Rokopisi tujih rok) obsegajo dva zvezka v 4°; prvi ima na ovitku v gotici napis: *Beytrag zur Verfertigung eines wendischen Wörterbuches die Buchstaben K. L. M, betreffend, kjer so na 55 dvostolpnih popisanih straneh nemške iztočnice Kachel — Myrrhe z ustreznimi slovenskimi pomeni; drugi zvezek z napisom v gotici: *Beytrag zur Verfassung eines wendischen Wörterbuches den Buchstab S betreffend bis Sechs, ima pa 38 in pol dvostolpnih strani z nemškimi iztočnicami Saal — Schwur — torej ne do Sechs — in z ustreznimi slovenskimi izrazi. Na obeh zvezkih je pod napisom lastnoročni podpis v gotici: Kaspar Harmann.**

Pravopis slovenskih besed ni enoten in ne dosleden, marveč je mešanica bohoričice, kajkavskih, hrvaških, Pohlinovih in po svoje izmišljenih črk. Nekaj zgledov nam to pravopisno zmes dovolj osvetli, npr.: *barkica, Celouc, cefar, Kanzel, cheshna, pech, rogach, hmetshku zhiolenje* [= hmečku življenje], *tsheshulka* [= češulka], *ftiska, befednishe, tefen, lafšnik* [= glavnik], *tovarsh, fha, fhtacuna, Koroshka, Korofhec, presha, primshena, vofek* [= ozek], *mraziti, mrazenje, prizelc, Kaizha* [= kajža], *dezhela* [= dežela], *zhgati*, [= žgati], itd. Potemtakem: *c = c, z; č = ch, tsh; s = s, f, fs; š = sh; jh; z = f, z; ž = zh.*

Med Harmannovim slovenskim besedjem je veliko vzhodnoštajerskih narečnih izrazov, prav tako pa je narečnih precej slovničnih oblik. Pri nekaterih